

УДК 342.6

Сергій Федоров,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри фінансового права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ І КРИПТОВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ: ПОЗА МЕЖАМИ ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню необхідності та перспектив правового регулювання відносин із використання криптовалют в Україні. Надано визначення криптовалют у сучасній фінансовій системі та їх сутність як об'єкта правового регулювання. Встановлюється можливість здійснення державного фінансового контролю за операціями із криптовалютами на цьому етапі розвитку сучасних відносин та правової системи України.

Ключові слова: криптовалюта, віртуальні гроші, державний фінансовий контроль, криптовалютні операції, фінансове право.

Постановка проблеми. У результаті розвитку науки і техніки, здійснення відкриттів у різних напрямках людських знань з'являються нові явища в економічній, політичній, правовій, культурній та інших сферах, що має наслідком розвиток суспільних відносин. Одними із флагманів сучасної науки є, звичайно, інформаційні технології та комп'ютерна техніка. В цих напрямках наукової та технічної думки щороку з'являються нові й нові досягнення. Найновіші технології та винаходи запроваджуються в повсякденне життя людей абсолютно в різних сферах: від медицини до фінансової системи. Одним із таких винаходів останнього десятиліття стали криптовалюти. Системи віртуальних грошей щороку набувають все більшого значення в суспільному житті людей, оскільки виступають і засобом платежу, і товарно-матеріальною цінністю, що зумовлюють виникнення, зміну та припинення відносин між людьми. Так чи інакше навколо криптовалют розвивається самостійна система відносин, що охоплює необмежене коло учасників по всьому світу, об'єднаних мережею Інтернет. Значення таких відносин також суттєво зростає останніми роками, оскільки в межах таких відносин фактично відбувається обмін матеріальними цінностями, умовно визначеними в певних одиницях криптовалют. У зв'язку із цим особливо вагомим значенням набуває необхідність регулювання таких відносин на рівні правових норм задля забезпечення захисту прав та інтересів їх учасників, а також інтересів держави та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що проблематика правового

регулювання відносин із використання криптовалют останнім часом набула популярності серед дослідників у сфері права. Так, цій проблематиці присвячені роботи С.В. Воронцової, М.В. Гребенюка, Б.В. Дерев'янка, І.М. Дороніна, А.Т. Ковальчука, О.О. Лов'яка, С.С. Пилипишина, В.В. Посполітака, С.Г. Стеценка, О.В. Таволжанського, В.А. Устименка та інших. Хоча насамперед це питання активно досліджується представниками економічної науки. У сфері економіки проблематику обігу та використання криптовалют досліджували Н.В. Архирейська, Л.О. Баластрик, Р.Й. Бачо, О.І. Береславська, С.В. Волосович, Ю.В. Гава, Д.М. Гладких, І.І. Гусева, М.І. Діба, В.В. Зимовець, А.С. Карнаушенко, В.В. Корнєєв, В.М. Костюченко, І.В. Краснова, Т.О. Кричевська, Л.М. Надієвць, О.С. Новак, В.С. Петренко, О.М. Петрук, М.І. Савлук, Т.С. Смовженко, В.Г. Сословський, Н.С. Танклевська, Г.Г. Чмерук, О.Г. Чумаченко, О.М. Шаров та інші.

При цьому питання можливості та необхідності здійснення державного фінансового контролю за криптовалютними операціями залишається поза увагою представників науки фінансового права, що нарівні зі зростаючим значенням криптовалют у сучасному суспільстві зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою цієї статті є дослідження перспектив та можливостей здійснення державного фінансового контролю за відносинами із використання криптовалют.

Вклад основного матеріалу. У теорії економіки сформувався різні підходи до визначення поняття криптовалют. Зазвичай

під цим терміном розуміють універсальну, віртуальну, децентралізовану та конвертовану цифрову грошову одиницю, якою можна здійснювати розрахунки за реальні товари, роботи, послуги, а також яка може бути системою накопичення, зберігання та вкладання грошових засобів, яка захищена криптографічним кодом, а емісією якої може займатися кожен бажачий, зберігаючи свою анонімність, а дані про здійснені взаєморозрахунки наявні у кожного учасника з неможливістю їх фальсифікації [1, с. 134]. Аналогічна позиція викладена в роботах В.М. Костюченка, А.М. Малиновської, А.В. Мамонової [2, с. 97], І.П. Ситник [3, с. 57], Л.М. Надієвць [4, с. 391] та інших. Поширеним є підхід до розуміння криптовалюти як платіжного засобу [5, с. 50; 6, с. 99], як форми електронних грошей [7, с. 45], цифрової (електронної) валюти [2, с. 97]. Криптовалюти також визначають як «псевдогрошовий» засіб платежу [8, с. 297]. Є і точка зору, що криптовалюти слід розглядати як довгострокові фінансові інвестиції (у разі вкладення коштів суб'єктом у криптовалюту на строк більше року) або як поточні фінансові інвестиції (у разі придбання криптовалюти для перепродажу в період до одного року) [9, с. 53].

З'ясування економічної та фінансової ролі криптовалют відноситься все ж до завдання економічної науки, в контексті права важливим є визначення її правового статусу, зокрема, на території України.

Слід відзначити, що представники як правової, так і економічної науки в своїх дослідженнях значну увагу приділяють дослідженню зарубіжного досвіду впорядкування відносин щодо використання та обігу криптовалют. Багатьма авторами узагальнений досвід правового регулювання використання криптовалют у деяких країнах світу, які нині визнають цей інститут як такий, що інтенсивно розвивається та має перспективу відігравати важливу роль у суспільних відносинах. Зокрема, авторами встановлено, що криптовалюти визнаються як актив або товар, або валюта, а операції із ними підлягають оподаткуванню в таких країнах, як Австралія, Бразилія, Великобританія, Ізраїль, Канада, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, США, Фінляндія, Японія тощо [10, с. 104; 11, с. 7–8; 12, с. 84; 13, с. 312–320].

Крім того, у цих роботах розгортається полеміка навколо питання про визнання чи невизнання криптовалют, необхідність чи передчасність правового регулювання операцій із використання криптовалют. З цього приводу необхідно відзначити, що важливість правового регулювання відносин щодо використання криптовалют не може бути

піддана сумніву і є натеper вимушеною необхідністю для кожної держави. «Затягування» ж цього процесу буде мати наслідком поступове неконтрольоване ускладнення відносин із використанням криптовалют, нарощування, формування алгоритмів поведінки з криптовалютами із можливим порушенням прав і свобод людей, а також інтересів держави і суспільства. З цього приводу слушно навести твердження В.А. Устименка та Н.Ю. Поліщук, які зауважують, що відсторонення держави від правового регулювання операцій із криптовалютами не можна назвати таким, що сприяє розвитку відповідних відносин та є узгодженим зі світовою практикою, адже створює складнощі захисту прав на таку валюту у судах, а також ускладнює фіксацію криптовалют в активах компаній, відображення їх на балансі суб'єктів господарювання, введення в обіг, декларування, виконання фіскальних зобов'язань тощо [14, с. 62]. І.М. Доронін досить обґрунтовано наголошує на необхідності запровадження на рівні із національним регулюванням операцій із криптовалютами міждержавних механізмів взаємодії у сфері обігу криптовалют в інтересах протидії злочинності та юридичної відповідальності за вчинення правопорушень економічного характеру (зокрема, фінансового шахрайства) [15, с. 92].

Так, ускладнення та розвиток суспільних відносин неминуче має наслідком розвиток і правове регулювання, поширення його та ті сфери суспільного життя, що раніше існували та розвивалися поза правовим полем. У певний період розвитку нашого суспільства, наприклад, не підлягали регулюванню відносини у сфері захисту навколишнього природного середовища. Однак поступово в процесі розвитку технологій, науки, суспільства в цілому, ускладнення процесів, що мають вплив на навколишнє природне середовище, постало питання про необхідність встановлення нормативно-правового регулювання впливу людини на екологічне середовище. Аналогічна ситуація нині має місце й щодо віртуального світу. Він прискороно розвивається, охоплює натеper майже всі сфери життя людей: у цей момент через мережу Інтернет є можливість як замовити продукти харчування чи одяг, так і здійснити перекази грошових коштів практично в необмежених обсягах.

Щодо запровадження регулювання відносин із використання криптовалют слід відзначити таке. Як зауважувалось раніше, криптовалюти з точки зору економічної науки розуміють і як товар, і як гроші, і як інвестиції тощо. Отже, натеper фактично відсутній єдиний підхід до розуміння цього явища

з точки зору його економічної та фінансової природи, у зв'язку із цим проблематичним є й розуміння цього явища як об'єкта правового регулювання. При цьому вже з'являються перші спроби законодавця врегулювати відносини з обігу криптовалют та визначити сутність цього явища. Зокрема, у Верховній Раді України зареєстрований проект Закону «Про обіг криптовалют в Україні» від 6 жовтня 2017 р. № 7183, в якому криптовалюта визначається як програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн як облікові одиниці поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду) [16], а також альтернативний законопроект «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» від 10 жовтня 2017 р. № 7183-1, розробники якого пропонують розуміти під криптовалютою децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений у цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку; криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом [17].

Проаналізувавши дослідження в сфері економіки, а також законодавчі пропозиції щодо визначення правового статусу криптовалют, можна стверджувати, що, незважаючи на наявну неоднозначність розуміння сутності криптовалют, у будь-якому разі криптовалюта виступає мірилом цінності, певна її кількість є еквівалентом товарів, послуг, фідучіарних (фіатних) грошових коштів тощо. Вже нині криптовалютою здійснюються розрахунки між учасниками ринку по всьому світу, тоді як учені ще визначаються із питанням щодо наявності або відсутності у криптовалют усіх ознак грошових коштів, визначених теорією економіки. Криптовалюти продовжують свій активний розвиток, викликаний потребами суспільства. Звичайно, натеper обіг криптовалют не досяг того рівня розвитку, щоб замінити собою фідучіарні гроші, проте, як слушно зауважує С.О. Чаплян, на сучасному етапі саме держава санкціонує використання тих чи інших об'єктів як грошей [18, с. 159]. Отже, яким чином будуть розвиватися відносини із використання криптовалют, стане зрозумілим лише з перебігом часу, зокрема це стосується й питання впровадження криптовалют у фінансову систему держави та необхідність здійснення контролю за операціями із криптовалютами. Аналогічну точку зору

підтримують й інші представники теорії права, зокрема А.Т. Ковальчук та С.Г. Стеценко [19, с. 90].

Нині першорядне значення як для науковців, так і для законодавців більшості зарубіжних країн, що визнають криптовалюти, має питання оподаткування операцій із використання криптовалют, а також уникнення використання криптовалют для фінансування тероризму чи іншої злочинної діяльності. Крім того, з'являються дослідження питання обігу криптовалют у межах цивільних правовідносин, зокрема щодо їх спадкування, застосування в договірних правовідносинах тощо [20]. Для науки фінансового права цікавими є перспективи цієї галузі права з питань регулювання відносин із використання криптовалют, зокрема в контексті здійснення державного фінансового контролю у сфері використання криптовалют.

Як уже було встановлено в попередніх дослідженнях, державним фінансовим контролем є елемент державного управління та його функція, які полягають у чітко регламентованій на нормативно-правовому рівні діяльності уповноважених органів державної влади чи місцевого самоврядування із визначення відповідності діяльності підконтрольних суб'єктів чинному законодавству у сфері використання та перерозподілу публічних фондів грошових коштів з метою задоволення певних інтересів держави, територіальних громад та громадян як учасників публічно-правових відносин [21, с. 210]. Отже, такий вид контролю спрямовує свою дію виключно на сферу перерозподілу публічних фондів грошових коштів, проте не поширюється на приватну сферу відносин. Справа в тому, що фінанси як правова категорія можуть використовуватися у двох аспектах: широкому (міжгалузевому) та вузькому (фінансово-правовому), за яким розуміються саме публічні фінанси, винятково грошові кошти держави та територіальних громад [22, с. 7].

Таким чином, нині вести мову про можливість поширення державного фінансового контролю на відносини щодо використання криптовалют не уявляється можливим, оскільки останні натеper не беруть участі у формуванні публічних фондів грошових коштів.

При цьому слушним та обґрунтованим є поширення на відносини із використання криптовалют податкового контролю, спрямованого на забезпечення правильної сплати передбачених чинним законодавством України податків, зборів та інших аналогічних обов'язкових платежів. Однак запровадження податкового контролю стане можливим лише за умови визнання на

законодавчому рівні криптовалют чи операцій з ними об'єктами оподаткування певними податками чи зборами.

Крім того, визначення правового статусу криптовалют як різновиду електронних грошей зумовить необхідність здійснення щодо операцій із криптовалютами валютного нагляду та валютного регулювання у випадках, визначених Законом України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII [23].

Висновки

З огляду на проведений аналіз досліджень у сфері використання криптовалют як представників правової, так і економічної науки, можна зробити висновок, що натеper лише тривають дискусії щодо необхідності запровадження правового регулювання відносин із використанням криптовалют в Україні, у тому числі й у частині визначення економічної, відповідно, й правової природи криптовалюти.

У разі визнання криптовалют офіційним платіжним засобом обов'язково постає питання про необхідність здійснення стосовно операцій із криптовалютами валютного нагляду в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Крім того, у разі нормативного закріплення поняття «криптовалюта» обов'язковому вирішенню підлягатиме питання оподаткування операцій із криптовалютами. І, як наслідок, криптовалюти та операції з ними стануть об'єктами податкового контролю та потребуватимуть детального правового регулювання.

Щодо державного фінансового контролю слід відзначити, що його поширення на відносини, об'єктом яких є криптовалюти, стане можливим лише за умови впровадження криптовалют у процес формування публічних фондів грошових коштів та розподілу таких коштів.

Передумовою для участі криптовалюти у формуванні публічних фондів грошових коштів однозначно є нормативне закріплення порядку використання криптовалюти у цивільному обігу на території України із обов'язковим урахуванням «стандартів» та передового досвіду країн, що вже використовують криптовалюти як засіб платежу, інвестицій тощо.

На цьому етапі розвитку суспільних відносин Україна лише починає процес «занурення» у відносини із застосуванням криптовалют, тому найближчим часом питання участі криптовалют у формуванні публічних фондів грошових коштів не набуде своєї актуальності.

Список використаних джерел:

1. Танклевська Н.С., Петренко В.С., Карнаушенко А.С. Економічна сутність та види криптовалют у світі. Науково-виробничий журнал «*Бизнес-навигатор*». 2017. Вип. 4–2(43). С. 133–138.
2. Костюченко В.М., Малиновська А.М., Мамонтова А.В. Передумови запровадження обліку та оподаткування операцій із криптовалютами в Україні. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «*Modern Economics*». 2017. № 6. С. 94–102. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/peredumovy-zaprovadzhennia-obliku-ta-opodatkovannia-operatsii-iz-kryptovaliutamy/>
3. Ситник І.П., Бодарева Т. Криптовалюта і її різновиди. Проблеми та перспективи використання в світі й Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 2(189). С. 56–60.
4. Надієв Л.М. Економіко-правовий статус криптовалют в Україні та за кордоном. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 12. С. 390–396.
5. Гусева І.І., Петрова Т.О. Тенденції розвитку криптовалют на ринку України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 24(1). С. 48–50. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-1-2017/12.pdf>
6. Чумаченко О.Г., Баластрик Л.О. Передумови виникнення криптовалют. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 4(81). С. 96–99.
7. Корнеев В.В. Ризики та можливості регулювання ринків криптовалют. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 4(81). С. 43–47.
8. Бачо Р.Й. Державне регулювання ринків фінансових послуг в умовах функціонування віртуальних валют (криптовалют). *Бізнес-Інформ*. 2015. № 11. С. 294–298.
9. Петрук О.М., Новак О.С. Сутність криптовалюти як методологічна передумова її облікового відображення. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2017. № 4(82). С. 48–55.
10. Волосович С. Державне регулювання ринку криптовалют: зарубіжний досвід. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 1. С. 97–110.
11. Прокопенко Н.С., Фененко П.О., Тимошенко А.О. Оподаткування криптовалютного бізнесу: реалії та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7. С. 5–10.
12. Преснякова Е.В., Мартынович П.А. Правовий статус криптовалют в різних країнах світу. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 4(81). С. 83–88.
13. Гребенюк М.В., Лук'янчук Р.В. Правовий режим криптовалют: досвід ЄС. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4(105). С. 310–323.
14. Устименко В.А., Поліщук Н.Ю. Про стан правового забезпечення обігу криптовалют в Україні: погляд крізь призму зарубіжного досвіду. *Економіка та право*. 2018. № 1(49). С. 60–65.
15. Доронін І.М. Криптовалюти: соціально-економічні фактори, право та функції держави. *Інформація і право*. 2017. № 3(22). С. 85–93.

16. Про обіг криптовалюти в Україні : проект Закону від 06.10.2017 № 7183. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684

17. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні : проект Закону від 10.10.2017 № 7183-1. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710

18. Чаплян С. Правовий статус криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 148–165.

19. Ковальчук А.Т., Стеценко С.Г. Фінансово-правові засади регулювання криптовалютного ринку. *Публічне право*. 2018. № 1(29). С. 85–92

20. Лов'як О., Лозова Т. Окремі аспекти обігу криптовалюти в Україні (цивільно-правовий аспект). *Національний юридический журнал: теорія*. 2018. № 2. С. 104–108.

21. Федоров С.Є. Фінансовий контроль як абстрактна категорія фінансового права: проблеми сприйняття. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 207–211.

22. Фінансове право : підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М.П. Кучерявенка. Харків : Право, 2013. 400 с.

23. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>

Статья посвящена исследованию необходимости и перспектив правового регулирования отношений по использованию криптовалют в Украине. Дается определение криптовалют в современной финансовой системе и их сущность как объекта правового регулирования. Устанавливаются возможности осуществления государственного финансового контроля за операциями с криптовалютами на данном этапе развития общественных отношений и правовой системы Украины.

Ключевые слова: криптовалюта, виртуальные деньги, государственный финансовый контроль, криптовалютные операции, финансовое право.

The article is devoted to the study of the need and possible prospects for the legal regulation of relations on the use of cryptocurrency in Ukraine. The definition of cryptocurrency in the modern financial system and their essence as an object of legal regulation is determined. It establishes the possibility of state financial control over operations with cryptocurrencies at this stage in the development of public relations and the legal system in Ukraine.

Key words: cryptocurrency, virtual money, state financial control, cryptocurrency operations, financial law.

